

+27 12 752-6200

info@nect.org.za

Ground Floor, Block D,
Lakefield Office Park,
272 West Avenue,
Centurion, 0163

<https://nect.org.za/>

KU NYIKA NSEKETELO WA KU HLAYA EKAYA

Xiletelo xa 1 xa vu2 xa vatswari na vahlayisi va vana

Phuphu ya milawu ya mahlayelo

Ndlela leyi vana va dyondzaka ku hlaya hakona

PHUPHU YA MILAWU YA MAHLAYELO

Vana va dyondzisiwa ku hlaya exikolweni.
Ku va vana va va vahlayi vo antswa, va tlhela va dinga ku seketeriwa ekaya.

Ku kota ku pfuna vana va wena ku antswisa swikili swa vona swa mahlayelo, ku na masungulo lama un'wana na un'wana a dingaka ku ma twisisa.

Xana hi yihi phuphu leyi ya milawu?

- Ku hlaya i khodi leyi n'wana un'wana na un'wana a nga yi dyondzaka!
- Lehisa mbilu na ku va na malwandla loko vana va wena va ri ku hlayeni.
- Ndhundhuzela vana va wena eka tshalatshala na ndzima leyi va yi boxaka.
- Hlohletela vana va wena kutani u vumba vutitshemba eka vona.
- Hlayela vana kumbe ku va byela switori hi mikarhi hinkwayo hilaha u nga swi kotaka hakona.

Xana swi lava yini ku va muhlayi wa matimba?

Ndzemuko wa leswi kandziyiweke: Vana va fanele ku twisisa leswaku nkandziyiso wu khomile nhlamuselo. Tibuku ti na maletere, na marito, ti na le mahlweni na khavara ya le ndzhaku, naswona ti hlayiwa kusuka eximatsini kuya exineneni.

Ku lemuka mipfumawulo

Exikolweni ku tsundzuka mipfumawulo swi vuriwa ndzemuko wa tefonemiki. Ku lemuka swiphemu swa marito lama vuriweke, tanihi mapeletwana swi vuriwa ndzemuko wa xifonoloji na ndzemuko wa xifonemiki hi tindlela leti landzelaka:

- Tlanga swintlangwana swo olova swa ncino. Vula marito lama nga na mpfumawulo kumbe ncino lowu yelanaka tanihi ximanga, timanga. Kombela n'wana wa wena ku vula marito lamantshwa lama nga ni ncino lowu fambelanaka na lama ya se ya boxiweke laha henhla.
- Kombela n'wana wa wena ku tsipa mahlo. Phokotela ncino wa rito ro karhi kutani u n'wi kombela leswaku na yena a phokotela endzhaku kaloko u ta va u endlile tano.
- Kombela n'wana wa wena ku phokotela mapeletwana hi vito rakwe. U nga ha endla leswi fanaka hi marito yo hambana.
- Lavalava mifungho leyi kandziyisiweke kwala kaya kutani u kombela n'wana wa wena ku ku byela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu endliwaka hi letere rero. Xikombiso, eka maphakiti ya swakudya tanihi: (/m/ masi,(x) xinkwai,/r/rhayisi), tilebulu, tinyuziphepha, tikhavara ta timagazini, nswn.

Tifoniki

Tifoniki leti ti vumba masungulo ya mahlayelo. Vana va fanele ku tiva leswaku maletere ya yimela mipfumawulo ya ririmi leri vulavuriwaka, na leswaku ku ni vuxaka exikarhi ka maletere na mipfumawulo.

- Dyondzisa vana mfumawulo lowu endliwaka hi letere rin'wana na rin'wana. Xikombiso: a leyi yimelaka apula, b yi yimele bolo.
- Dyondzisa vana hi ta ku hlanganisa mipfumawulo ku vumba marito. Xikombiso: d-y-a-, dya, f-a-m-b-a, famba
- Dyondzisa vana ku tirhisa tifoniki ku ava marito ku va ya vumba mipfumawulo loko va ri karhi va hlaya. Xikombiso: Yima, /y/-/i/-/m/-/a/
- Dyondzisa vana ku ava marito ya vumba mapeletwana. Xikombiso: pikiniki /piki/-/niki/

Nkhuluko: Loko n'wana a hlaya hi nkhluko, swi vula leswaku u hlaya hi ku olova. Swi fana niloko a ri karhi a vavulavula.

- Pfuna n'wana wa wena ku titoloveta ku hlayela ehenhla swivulwa kumbe switori hi nkhluluko.
- Loko n'wana wa wena a tikeriwile ku hlaya tsalwa hi nkarhi wo sungula, n'wi kombele ku hlayela ehenhla nakambe.

Tsundzuxa n'wana wa wena ku wisanyana loko a vona hikwana kumbe hiko

Ntivorarito

Ku tiva ka vana marito yo tala, swi endla leswaku va kota ku hlaya kahle. Hi fanele ku pfuna vana ku vumba ntivorarito wa vona hi ku va dyondzisa marito lamantshwa yo tala hi tindlela hinkwato leti hi nga ti kotaka. Ku dyondzisa ntivorarito lowuntshwa, u nga tirhisa xintlangwana lexi vuriwaka **KEBVu:**

- Kombetela xilo kumbe xifaniso xa rito.
- Encenyeta rito loko kuri rito ra ngingiriko, ku fana na, tlula.
- Byela vana leswi rito ri vulaka swona loko ri tika ku ri twisisa.

Ntwisiso

Xikongomelokulu xa ku hlaya i ku twisisa leswi hi swi hlayaka. Pfuna vana ku vumba ntwisiso hi tindlela leti landzelaka:

- Loko u nga se sungula ku hlaya: Vutisa n'wana wa wena swivutiso swo olova mayelana na khavhara ya buku na xitori xa kona, tanihi, 'xana i yini leswi endlaka leswaku u tshemba kuri xitori xi hi mayelana na yini?', xana u nga ndzi byela vito ra buku?'
- Hi nkarhi wa ku hlaya: pfumelela n'wana wa wena ku ku hlayela tsalwa ehenhla. N'wi hlamusele leswaku loko a ri karhi a hlaya, u fanele ku ringeta hi matimba ku va a tumbuluxa xifaniso emiehleketweni yakwe ku n'wi pfuneta ku twisisa leswi a hlayaka ha swona.

Endzhaku ka ku hlaya: Pfuna n'wana wa wena ku vumba matwisiselo yakwe ya xitori hi ku n'wi kombela ku ku byela leswi xitori xi vulavulaka ha swona hi ku tirhisa marito yakwe. U nga ha n'wi vutisa swivutiso mayelana na xitori, swo tanihi, 'xana xitori a xi vulavula hi yini?', 'xana ku humelerile yini exitorini?', 'xana u ehleketa

leswaku hikokwalaho ka yini vanhu lava nga eka xitori va endlile sweswo?', 'xana wena a wu ta va u endlile yini loko a ku ri wena u nga eka xitori?' 'xana hi xihhi xiphemu lexi u xi tsakeleke ngopfu exitorini?', 'xana hikokwalaho ka yini xi va xona xiphemu lexi ku tsakiseke ngopfu exitorini?'

Pfumelela vana lavatsongo eka Tigiredi ta R-3 ku titoloveta ku hlaya ekaya hi ku tirhisa buku ya vona yo suka exikolweni kumbe Buku yo Tirhela kona ya kaDBE. Vana lavakulu va Tigiredi ta 4-7 va nga titoloveta ku hlaya hi ku tirhisa buku yo hlaya, tibuku ta vona ta Ririmi ra le Kaya na EFAL (Xinghezi xa Ririmi ro Engetela ro Sungula) kumbe tibuku ta vona ta Ririmi ta kaDBE.

Tsundzuka, ku twisisa (ntwisiso) i xikongomelokulu xa ku hlaya!

Loko vana va nga kota ku hlaya marito eka pheji kambe va nga twisisi kumbe ku swi khomanisa na leswi va swi hlayaka, swi vula leswaku a va le ku hlayeni.

+27 12 752-6200

info@nect.org.za

Ground Floor, Block D, Lakefield Office Park,
272 West Avenue, Centurion, 0163

<https://nect.org.za/>

